

La llegenda de Muhàmmad V i la lluna: una interpretació política

Jaume Camps Girona
Universitat Rovira i Virgili
jaume.camps@urv.cat

RESUM

Aquesta investigació té com objectiu analitzar una de les variants del relat «L'home de la lluna» del tipus 751E* del catàleg d'Aarne, Thompson i Uther (ATU). Concretament la que es va produir al Marroc, una nit quan va aparèixer reflectida sobre la lluna plena la cara del rei Muhàmmad V del Marroc, les diferents versions que existeixen i com aquesta ens ha arribat a l'actualitat, fins i tot amb un altre protagonista de la política marroquina.

El treball vol mostrar la relació que va existir entre la llegenda del monarca marroquí i la significació política que va tenir en un moment convuls per al país com foren els darrers anys del règim del Protectorat, imposat per França i Espanya, quan Muhàmmad V fou deportat primer a Còrsega i després a Madagascar.

Per tant, l'objectiu d'aquesta investigació és doble. D'una banda, entendre el context polític, social i cultural en què es va produir, i entendre el que va significar aquesta llegenda tenint en compte la tradició islàmica del país. I, de l'altra, veure com allò fou un element clau per a la consolidació de la figura de Muhàmmad V com un dels principals líders del moviment anticolonialista, al Marroc i en tot el Tercer Món, i en el nou estat, després de 1956, quan es va aconseguir la independència.

PARAULES CLAU

Marroc; Muhàmmad V; lluna; colonització; nacionalisme

THE LEGEND OF MOHAMMAD V AND THE MOON: A POLITICAL INTERPRETATION

ABSTRACT

This study analyses one of the variants of the legend “Man in the Moon”, an example of type 751E* in the Aarne, Thompson and Uther Catalogue (ATU), specifically, the version that originated when one night in Morocco the face of King Mohamed V of Morocco appeared reflected on the full moon. The study analyses the different versions that exist looks at how the legend has come down to us in the present, and compares it with another version featuring a figure from Moroccan politics.

The study shows the legend’s political significance during the turbulent final years of the French and Spanish Protectorates, when Mohamed V was deported first to Corsica and then Madagascar.

The study therefore has two aims. On one hand, it presents the political, social and cultural context in which the event is supposed to have taken place to determine what the legend meant in terms of the country’s Islamic tradition. And on the other hand, it examines the legend’s role as a key element in the consolidation of the figure of Mohamed V as one of the main leaders in the anti-colonial movement in Morocco and throughout the Third World, and as leader of the new state after independence was achieved in 1956

KEYWORDS

Morocco; Mohamed V; moon; colonialism; nationalism

REBUT: 3/09/2021 | ACCEPTAT: 22/10/2021

Introducció¹

El 20 d'agost de 2020 l'actual rei del Marroc, Muhàmmad VI, pronunciava el tradicional discurs en honor del dia de la «Revolució del Rei i del Poble». Aquest parlament es realitza cada any en honor de la «Revolució del Rei i del Poble», que és com es coneix l'etapa final de la lluita per aconseguir la independència, quan les autoritats franceses deportaren l'avi del rei actual, Muhàmmad ibn Yússuf (Muhàmmad V), cosa que provocà una enorme indignació arreu del país i tingué el seu moment més àlgid al desembre de 1953, quan molts marroquins diuen que van veure un fet extraordinari que canvià la història política del país, accelerà els esdeveniments en la lluita per la independència i passà a formar part de la memòria històrica del país magrebí.

En aquell parlament per commemorar el 67è aniversari d'aquella fita esdevinguda durant els anys del Protectorat, el monarca Muhàmmad VI feia un paral·lelisme entre la lluita que van haver d'afrontar conjuntament el poble marroquí i el rei Muhàmmad V contra el colonialisme, amb el desafiament que vivia la societat marroquina amb la crisi de la Covid-19 d'aquell moment, i animava les generacions actuals de seguir els passos dels seus avantpassats.² Evidentment, Muhàmmad VI també apel·lava a aquells fets èpics de la història marroquina per reafirmar la seva figura, qüestionada per alguns sectors de població i zones del país, com les que representà el moviment de protesta del «Hirak» del Rif, que esclatà el 2017 (Moustaoui; Adil 2021: 225-230). Per tant, per entendre la dimensió política que ha tingut la llegenda de Muhàmmad V i la lluna, cal saber com i quan va sorgir aquesta llegenda.

1. La deportació del rei

El final de la Segona Guerra Mundial va obrir una nova etapa en la història de la humanitat, la de la fi dels imperis i l'inici de la llibertat, tal com deia la Carta de l'Atlàntic, publicada el 1941, en què s'afirmava que «tots els pobles tenen dret a escollir la forma de govern sota la qual volen viure» (Fontana 2011: 324). Ara bé, les potències colonials, com Espanya o França, en el cas del Marroc,³ o Portugal amb altres territoris sud-africans, no estaven disposades a concedir la independència als seus territoris ocupats, mentre que els diversos moviments d'alliberament nacional no veien cap altre futur possible que no fos l'autodeterminació (Sánchez 1997).

En el cas del Marroc, els dos principals partits nacionalistes, l'Istiqlal, en el Protectorat francès, i el Partido de la Reforma Nacional, en la zona espanyola, iniciaren una campanya d'internacionalització de la seva causa per obtenir el suport

---

1 Aquest article forma part de la recerca del grup SBRLab-CECOS de la Universitat Rovira i Virgili.

2 «Discurso Real a la Nación con motivo del 67º aniversario de la Revolución del Rey y del Pueblo (texto íntegro)». Agence Marocain de Presse <<https://www.mapnews.ma/es/discours-messages-sm-le-roi/discurso-real-la-naci%C3%B3n-con-motivo-del-67%C2%Bo-aniversario-de-la-revoluci%C3%B3n>> [data de consulta: juliol de 2021].

3 El 1912 Espanya i França pactaven la creació dels protectorats, l'espanyol al nord, al voltant de Ceuta i Melilla, i el francès, el més gran, al sud del país. El període colonial durà fins al 1956, quan el Marroc va recuperar la independència.

de la Lliga Àrab⁴ i de l'ONU⁵ i el 1951 crearen un front unitari, el Front Nacional Marroquí, per pactar les accions que es durien a terme (Rézette 1955: 191-192).

Paral·lelament, el soldà Muhàmmad V es va posicionar obertament a favor de la independència del país, donant el seu suport als militants nacionalistes de les dues zones del Protectorat, tot i les pressions rebudes per part de la Residència General francesa, que no acceptava el canvi de rol del monarca, el qual es va allunyar de la política reformista gal·la després de la Segona Guerra Mundial.⁶ Però la situació es va radicalitzar quan el 19 de desembre de 1952 l'Assemblea General de l'ONU va aprovar un document sobre «la qüestió del Marroc» on, tot i que expressava la confiança en la política francesa, demanava que les dues parts negociessin «per a la creació d'unes institucions lliures per al poble marroquí».⁷

Mentrestant, en la zona francesa, la situació era cada cop més tensa i el nacionalisme augmentava els partidaris entre la classe treballadora de les grans ciutats com Casablanca, on al desembre de 1952, durant una vaga general en protesta per l'assassinat del sindicalista tunisià Ferhat Hached, els xocs entre policia i manifestants provocà desenes de morts (Anònim 1953). Per acabar amb les protestes i escapar el moviment patriòtic, els francesos van detenir el monarca Muhàmmad V al palau reial de Rabat i el van deportar a l'illa de Còrsega i, posteriorment, a Madagascar, el 20 d'agost de 1953, i van nomenar un nou soldà, Muhàmmad ibn Arafa, que era parent de Muhàmmad V per part del seu avi, i tenia el suport d'algunes autoritats tradicionals de les zones rurals del país (González 2019: 356-357).

2. El rei i la lluna

Les notícies del desterrament es van estendre arreu del país i les mesquites, com en altres episodis de lluita del nacionalisme contra el colonialisme, tornaren a ser els epicentres de les protestes. Així, moltes de les oracions de la Festa de Pasqua es feren en nom del monarca i molts líders nacionalistes, com Abdeljalak Torres, de Tetuan, feren discursos en aquells edificis religiosos, seguits de manifestacions pels carrers, amb centenars de persones cridant: «Istiqlal! Istiqlal» (Independència! Independència!) (Velasco de Castro 2017: 132-133). I amb moltes mesquites buides perquè la gent no volia anar a pregar pel nou soldà imposat per França (Howe 2005: 82-83)

Davant d'aquella situació, els nacionalistes decidiren dur a terme una estratègia per tal de fer augmentar la tensió en tot el país i, així, forçar les autoritats

---

4 La primera missió nacionalista s'organitzà al desembre de 1945, quan, a partir d'una missió cultural autoritzada per l'Espanya franquista, dos membres de l'expedició l'abandonaren i iniciaren una gira per diferents estats àrabs. Archivo General de la Administración (AGA). (15) 13.1 81-2377.

5 L'11 de juny de 1947 s'obria l'oficina del Partit Reformista a Nova York i el primer representant en fou Mehdi Bennouna, que començà a denunciar el colonialisme espanyol i francès. «Les nationalistes nord-africains aurai-ils la sympathie du département d'État américain?». *Le Monde*, 05/07/1947.

6 Department of State. «The Ambassador in France (David Bruce) to the Secretary of State, 17/11/1950», *Foreign Relations of the United States, 1950, The Near East, South Asia and Africa, Volume V: Policies of the United States toward the France Protectorate in Morocco*.

7 «La cuestión de Marruecos», A/RES/613(VII), Documentación de la ONU. Resoluciones aprobadas por la Asamblea General durante el 7º periodo de sesiones <[https://undocs.org/es/A/RES/612\(VII\)](https://undocs.org/es/A/RES/612(VII))> [data de consulta: setembre de 2019].

franceses per a la tornada de Muhàmmad V (Velasco de Castro 2017: 187-190). En aquell context també va néixer l'Exèrcit d'Alliberament Nacional Marroquí — amb base al Rif—, a imitació del Front d'Alliberament Nacional d'Algèria (Rézette 1955: 241).

Aquella decisió política duta a terme per França va fer créixer el descontentament entre la població i els actes de violència es van multiplicar arreu del país: artefactes explosius a les vies del tren, atacs a indústries i fins i tot un intent d'assassinat contra el soldà Mulay Arafa, l'11 de setembre de 1953.⁸ I, en aquell context, es va produir un fet extraordinari, la visió de la cara de Muhàmmad V reflectida a la lluna plena.

Entre les diverses versions existents, segons les que va recopilar Muhàmmad ibn Azzuz Hakim, que fou secretari personal del líder nacionalista Abdelkhalek Torres, l'aparició de Muhàmmad V a la lluna va tenir lloc la nit del 5 al 6 de desembre. Segons les cròniques periodístiques que Azzuz Hakim transcriu, aquell dia, els ciutadans de moltes ciutats del Marroc miraren cap al cel i, en contemplar la lluna plena, hi van veure reflectida la cara del rei Muhàmmad V. Segons alguns testimonis que ho relaten en diferents entrevistes, aquella nit els marroquins sortiren al carrer i, en mirar la lluna plena, sorpresos, van contemplar com el satèl·lit tenia reflectida la cara del rei exiliat Muhàmmad V. Aquell fet va ser relatat per la premsa nacionalista el dia següent, com per exemple el diari del Partit Reformista *al-Umma*, que va publicar un dibuix de la cara de Muhàmmad V sobre la lluna, i explicava que fins i tot un diari alemany havia reproduït aquella imatge, com també ho va fer el noticiari egipci *al-Ajbar* (Azzuz Hakim; Azzuz Hakim 1990: 232-234).

Una altra versió dels fets fou la que van recollir Jean i Somone Lacouture, basada en el testimoni d'un dels soldats de la guàrdia negra del soldà, que explicà que una nit de finals d'agost, quan eren a la caserna de Méchouar, van veure a la lluna la cara de Muhàmmad V. Nerviosos per l'extraordinària visió, varen anar a veure les seves esposes tot dient: «—Hem vist el Sidna a la lluna! —Qui? —Sí, el Sidna, al-Malik ibn Yússuf, hem vist la seva cara a la lluna, com us veiem a vosaltres!».

Segons el que va explicar el mateix soldat, a l'endemà d'aquell fet van començar a arribar rumors a Palau que més gent havia vist aquell fenomen. I fins i tot tres setmanes més tard, un funcionari francès, al mercat de Tiznit, ciutat del sud del país, va veure el rei Muhàmmad V damunt d'un cavall blanc, juntament amb els seus fills, el príncep Hassan (el futur monarca Hassan II) i la princesa Aïxa (Lacouture; Lacouture 1958: 108). I, en darrer lloc, diuen que ja des del dia del seu desterrament, la cara de Muhàmmad V va començar a aparèixer a la lluna més d'un dia, cosa que feia que la gent recordés el monarca, tot i l'intent francès d'esborrar-lo de la memòria popular (Maarouf 2007: 104).

3. L'home de la lluna en el context de la lluita per la independència del Marroc

El relat que ens ocupa, l'aparició de la cara del rei Muhàmmad V a la lluna, es pot considerar, des del punt de vista de l'estudi del folklore, una llegenda, ja que narra uns fets extraordinaris en un espai de temps concret i el seu objectiu és donar pautes de conducta a la gent; en aquest cas concret, legitimar la figura del monarca i

8 «Moroccan Sultan Foils Car-Driving Assassin». *The New York Times*, p. 1 i 4.

evitar qualsevol canvi bruscat, com podia ser una revolució, que fes que el monarca tingués un paper residual en el futur del país.

Segons la classificació de Linda Déegh, citada per Carme Oriol, aquest relat forma part del conjunt de llegendes considerades històriques, ja que els personatges que hi apareixen són personatges històrics que protagonitzen fets extraordinaris, i, evidentment, té una preeminència nacional (Oriol 2019: 20-23).

La llegenda del rei Muhàmmad V i l'aparició de la seva cara a la lluna s'emmarca també en el relat de «L'home de la lluna», present en rondalles d'arreu del món sota el tipus 751E* en el catàleg d'Arne, Thompson i Uther, concretament en una de les seves variants adaptades al context islàmic. Com totes les històries d'aquesta categoria, té l'origen en un moment en el qual la lluna «brilla com el dia» i, quan les persones eleven la mirada, les ombres d'aquest satèl·lit fan que homes i dones hi vegin els seus somnis, esperances o pors (Cashford 2018: 267).

Fou Cels Gomis qui, entre finals del segle XIX i inicis del segle XX, estudià diferents variants sobre el relat de «L'home de la lluna» (Gomis 1912). En les diferents edicions, Gomis publicà el material recollit durant els seus viatges per motius laborals sobre «les preocupacions y supersticions que respecte a la Lluna hi ha encara entre nosaltres»; ara bé, totes tenen en comú que, en la tradició cristiana, ésser representat a la lluna acostuma a tenir un vessant negatiu, ja que qui hi apareix cau en desgràcia per haver incomplert algun precepte religiós (Samper 2007: 139-158), com també passa en les llegendes franceses o, fins i tot, a la *Divina Comèdia* de Dant, on l'home de la lluna s'identifica amb Caïm (Cashford 2018: 268-269).

Pel que fa al món musulmà, la lluna té un altre significat i tractament. En el pensament islàmic, la lluna ha estat un objecte d'estudi per molts científics de l'època medieval i marca el calendari i la celebració de les festes religioses. En primer lloc, la tradició islàmica parla d'un episodi sobre Mahoma en què la lluna és la protagonista. Segons aquell text sagrat, el Profeta, davant de la incredulitat d'alguns ciutadans de la Meca, va partir la lluna. Aquest fet, partir la lluna, també apareix a l'Alcorà com un esdeveniment que precedeix el Dia del Judici Final (Campo 2009: 479). Alguns autors musulmans també expliquen històries que relacionen el profeta Mahoma i la lluna. La primera és la narrada per Jàbir ibn Samura, que explica: «vaig veure de nit el Profeta a la lluna; i el vaig contemplar mentre una toga roja cremava sobre d'ell i lloat sigui! Es veia més ferm que la lluna». I la segona, de Kab ibn Màlik deia: «quan fos que el Profeta es complaïa, el seu rostre brillava com la lluna, cosa que feia veure que ell estava complagut» (Klein 2008).

Ara bé, en el cas de les llegendes, el professor de folklore Hasan M. El-Shamy va catalogar algunes de les llegendes del món àrab on apareix la lluna en alguna de les seves variants, però cap no està relacionada amb la de «L'home de la lluna» (El-Shamy 2004). Per tant, l'aparició de la cara de Muhàmmad V al satèl·lit natural de la Terra té diversos vessants i un és el religiós. Segons la historiografia oficial, la dinastia alauita té els orígens en la figura d'Alí ibn Abi-Tàlib, gendre de Mahoma, els descendents del qual van arribar a la ciutat de Tafilalet (al sud de l'Atlas) en el segle XVII procedents de Síria (Otazu 2019: 57-58). A més, el monarca del Marroc és «amir al muminin», és a dir, cap dels creients (Macías Amorrreti 2008: 65-66). El relat de Muhàmmad V i la lluna assimila la figura del rei amb el Profeta i, així, se sacralitzava la figura del rei Muhàmmad V, cosa que reafirmava la seva «Baraka» (protecció divina) (Casani 2018: 87), i passava a ser considerat una figura santa per a molta gent (Wellman 2004: 72-73), mentre que Mulay Arafa, encara que també

formés part de la dinastia alauita, no tenia la legitimitat religiosa, ja que no havia estat involucrat en cap episodi miraculós.

Pel que fa al vessant polític, això va fer créixer el mite de la figura del monarca i començava el que es va conèixer com la «Revolució del Rei i del Poble» i el convertia en el principal líder del nacionalisme, per davant del gran partit independentista, l'Istiqlal. Com l'exministre de Justícia marroquí Omar Azziman explicava en una entrevista realitzada el 1999: «jo formo part d'aquesta generació que va veure Muhàmmad V a la lluna», i fins i tot afegia: «vèiem Muhàmmad V per totes bandes, ja que no era al Marroc» (Morales 2002: 102). I, alhora, legitimava la seva figura davant de l'usurpador del tron, Mulay Arafa, que només tindria el suport dels francesos.

Quant als testimonis, són diversos. Com hem vist, alguns foren soldats, altres funcionaris i també hi va haver altres marroquins, alguns autors parlen de milions de persones (Casani 2018: 193). Ara bé, Alison Baker, que va estudiar la participació femenina en el moviment de resistència marroquí, afirma que la majoria de les persones que van veure Muhàmmad V a la lluna foren dones (Baker 1998: 193). D'una banda, que fossin dones estava relacionat amb el fet que elles eren les grans guardianes del manteniment de la identitat i els valors socials tradicionals marroquins i, per tant, ho transmetrien a les futures generacions. I, de l'altra, també ho relacionen amb l'inici de la participació femenina en el moviment d'alliberament nacional, que va tenir un paper molt actiu en la resistència armada. Jonathan Wytzen citava aquell episodi de la història com la clau per a la mobilització femenina, per reivindicar el paper de la dona marroquina en la lluita per la llibertat, ja que la historiografia tradicional havia ignorat les nacionalistes marroquines (2015: 245).

Amb aquells relats, que van tenir una gran repercussió arreu, Muhàmmad V no només es convertia en un heroi nacional —i fins i tot en un sant per a alguns marroquins—, ja que, com aquelles figures, també havia viscut un miracle (Tozy 2000: 31), sinó que, a més, es va convertir en un símbol per a tot el Tercer Món, que també lluitava per la seva llibertat (Howe 2005: 82). Com totes les llegendes d'aquesta categoria, la que ens ocupa té l'origen en un moment en el qual la lluna «brilla com el dia» i, quan les persones eleven la mirada, les ombres d'aquest satèl·lit fan que homes i dones hi vegin els seus somnis, esperances o pors (Cashford 2018: 267).

4. Les lectures actuals del mite

Després de la publicació de la notícia en diversos diaris el mes de desembre de 1953, la llegenda de l'aparició de la cara de Muhàmmad V a la lluna ha passat a formar part de l'imaginari col·lectiu marroquí, i ha marcat la visió que tenien i tenen els ciutadans del Marroc sobre la monarquia (Laroui 2007:23), fet que ha comportat que esdevingui un dels mites nacionals del nou estat del Marroc (Graiouid 2008: 154-155).

Com totes les llegendes, aquesta ha tingut diverses versions, i una és la que vol relatar les causes d'aquell fet extraordinari. Així doncs, podem llegir en alguns mitjans digitals que l'explicació lògica i racional d'aquell fet és que els militants nacionalistes van repartir imatges de la cara del monarca i digueren a la gent que la mirés fixament i que després aixequessin el cap i observessin la lluna.⁹

⁹ «Mohammed V, le Sultan sur la lune» <<https://www.youtube.com/watch?v=oVsiKs-1YuD4>> [data de consulta: juliol de 2021].

Aquesta versió també la va explicar l'artista Mounir Fatmi, que, en una exposició sobre la memòria postcolonial del Marroc, va presentar la foto del rei a la lluna, explicant com una imatge pot canviar de significat al llarg del temps.¹⁰ Ara bé, encara que aquesta versió es pot llegir en diversos espais d'Internet, no s'ha trobat documentada cap referència sobre aquest relat.

Després de la mort de Muhàmmad V el 1961, el tron va ser ocupat pel seu fill, Hassan II, que també va aprofitar el capital religiós del seu pare (Belal 2011: 74), i reivindicà la protecció divina de què gaudien els monarques alauites, quan explicà que va viure dos intents de cop d'estat, però que es va poder salvar gràcies a la providència divina (Casani 2018: 88).

Finalment, el 2003, la llegenda de l'home de la lluna va fer acte de presència en l'actualitat marroquina. Tot i que el relat tenia moltes similituds amb el de Muhàmmad V, tant el protagonista com el context eren diferents. En aquest cas, fou la cara d'Abdessalam Yassine la que va aparèixer reflectida a la lluna plena. Yassine era un inspector d'educació que el 1973 es va enfrontar, per primer cop, a la monarquia alauita, mitjançant una carta contra Hassan II (Tozy 2000: 56). Aquell intel·lectual, una de les principals figures de l'islamisme al Marroc i líder del partit Justícia i Caritat, va ser reclòs als anys setanta en un hospital psiquiàtric i, finalment, el 1990 va ser confinat en arrest domiciliari (Feliu 2004: 134). Durant aquell període en què es trobava tancat a casa seva, a la ciutat de Salé, concretament durant el 2003 —i, per tant, durant el regnat de l'actual monarca Muhàmmad VI—, es va dir que algunes dones varen veure la seva cara reflectida a la lluna plena, fet que també va consagrar el culte a la seva figura. I, com en el cas del Muhàmmad V, també eren dones les protagonistes de l'extraordinària visió. Altres versions també afirmaren que fou vist pregant a la mesquita d'aquella ciutat costanera (Zeghal 2011: 224-226).

Evidentment, com en el cas de Muhàmmad V, el fet de repetir el relat tenia una motivació política concreta, que era la de reivindicar la seva figura religiosa davant de la monarquia marroquina, que, encara que fos descendent del Profeta, era considerada allunyada dels preceptes de l'islam. I, tot i la repressió contra la seva figura, passava a convertir-se en un símbol de l'islamisme, i s'iniciava la repressió contra l'islam polític que ell representava (Feliu 2004: 135-136).

5. Conclusions

Com moltes llegendes històriques, la de l'aparició de la cara del rei Muhàmmad V a la lluna té les característiques comunes d'aquest tipus de relats, ja que el seu personatge principal és un rei protagonista d'uns fets extraordinaris (Oriol 2019: 19-20). La llegenda que s'emmarca en la temàtica de «L'home de la lluna» es veu influïda pel context social i cultural d'on es va produir. D'una banda, cal tenir en compte la visió islàmica de la lluna com un element molt important i lligat a un relat que explicava que Mahoma hi va aparèixer per convèncer els incrèduls de la ciutat de la Meca. Per tant, es feia un paral·lelisme entre el Profeta i el monarca, fet que posava en valor la legitimitat religiosa de Muhàmmad V, i es ressaltava la condició del monarca marroquí com a cap dels creients i posseïdor de la «Baraka».

¹⁰ *Morocco's Anti-Colonial "Moon King" Lives-Inside This Artist's Memory Vice* <<https://www.vice.com/en/article/wjqb44/moroccos-anti-colonial-moon-king-livesinside-this-artists-memory>> [data de consulta: juliol de 2021].

I, de l'altra, en l'àmbit polític es convertia en un símbol de la llibertat en un moment de pugna de poder entre el gran partit nacionalista i l'Istiqlal.

Pel que fa a les versions, són diverses. Mentre que alguns testimonis van veure només la cara del rei en dies diferents, i, fins i tot, cada nit, durant el seu exili, un altre relat parla del fet que es va poder observar el rei damunt d'un cavall blanc amb els seus dos fills. I, sobre els testimonis, en molts casos es posa èmfasi en el fet que foren dones, símbol del manteniment de la identitat marroquina.

Per tot plegat, la llegenda de l'aparició de la cara de Muhàmmad V a la lluna tenia una clara intencionalitat política, ja que, encara que pot semblar anecdòtica, va consolidar la institució monàrquica en la figura del rei Muhàmmad V com un dels líders del nacionalisme i del nou estat del Marroc. Aquest fet va marcar l'imaginari col·lectiu del país fins al punt que el 2003 es va produir un fet semblant amb un altre protagonista que també tindria com a finalitat reivindicar la seva santedat.

6. Referències bibliogràfiques

- ANÒNIM (1953): *Farhat Hached. Tunisian Labor Leader. Patriot. Martyr*. Nova York: The Tunisian Office for National Liberation.
- BAKER, ALISON (1998): *Voices of Resistance. Oral Histories of Moroccan Women*. Nova York: State University of New York Press.
- CAMPO, Juan Eduardo (2009): *Encyclopedia of Islam*. Nova York: Facts On File.
- CASANI HERRANZ, ALFONSO (2018): «La estrategia política de al-Adl wa-l-Ihsane durante el reinado de Muhàmmad VI: un estudio del islam político en Marruecos a través de la sociología del poder». Tesi doctoral. Universidad Autónoma de Madrid.
- CASHFORD, Jules (2018): *La luna. Símbolo de transformación*. Girona: Atalanta.
- EL-SHAMY, Hasan M. (2004): *Types of the Folktale in the Arab World. A Demographically Oriented Tale-Type Index*. Bloomington: Indiana University Press.
- FELIU, Laura (2004): *El jardín secreto. Los defensores de los derechos humanos en Marruecos*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- FONTANA, Josep (2011): *Por el bien del Imperio. Una historia del mundo desde 1945*. Barcelona: Pasado & Presente.
- GONZÁLEZ ALCANTUD, José Antonio (2019): *Historia colonial de Marruecos (1894-1961)*. Còrdova: Almuzara.
- GRAIOUID, Said (2008): «We Have Not Buried the Simple Past: The Public Sphere and Post-Colonial Literature in Morocco». *Journal of African Cultural Studies* núm. 20 (desembre): 145-158.
- GOMIS, Cels (1912): *La lluna segons lo poble*. Barcelona: Tipografia L'Avenç i Massó, Casas i C^a.
- HOWE, Marvine (2005): *Morocco. The Islamist Awakening and Other Challenges*. Oxford: Oxford University Press.
- IBN AZZUZ HAKIM, Mohammad; Fauzia Ibn Azzuz Hakim (1990): *Mohammad V frente al Protectorado*. Rabat: Arabian Al Hilal.

- KLEIN, Fernando (2008): «La representación de Mahoma: lo prohibido y lo permitido». *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas* núm. 20: 49-62.
- LACOUTURE, Jean; Simonne LACOUTURE (1958): *Le Maroc a l'épreuve*. París: Éditions du Seuil.
- MAAROUF, Mohammed (2007): *Jinn Eviction as a Discourse of Power. A Multidisciplinary Approach to Moroccan Magical Beliefs and Practices*. Leiden: Brill.
- MACÍAS AMORRETI, Juan Antonio (2008): *Entre la Fe y la Razón. Los caminos del pensamiento político en Marruecos*. Alcalá la Real: Alcalá Grupo Editorial.
- MORALES LEZCANO, Víctor (2002): *Diálogos ribereños. Conversaciones con miembros de la élite marroquí*. Madrid: UNED Ediciones.
- MOUSTAOUÍ Srhir; Nur Adil GUTIÉRREZ (2021): «El Hiraq del Rif: continuidad de las primaveras, idiosincrasia y prácticas discursivas». Dins Ignacio ÁLVAREZ-OSSORIO; Isaías BARREÑADA; Laura MIJARES (eds.): *Movilizaciones populares tras las Primaveras Árabes*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- MUNMANY MUNTAL, Mireia (2017): *La gestió del patrimoni literari: Conceptualització i anàlisi comparativa dels models català i anglès*. Tarragona: Publicacions URV.
- ORIOL, Carme (2019): «La llegenda, un dels grans gèneres del folklore narratiu». Dins Magí SUNYER; Emili SAMPER (eds.), *La llegenda*. Kassel: Edition Reichenberger, p. 7-22.
- OTAZU, Javier (2019): *Marruecos el extraño vecino*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- RÉZETTE, Robert (1955): *Les partis politiques marocaines*. París: Librairie Armand Colin.
- SAMPER PRUNERA, Emili (2007): «Relacions entre gèneres etnopoètics: "L'home de la lluna"». Dins Caterina VALRIU; Joan ARMANGUÉ (eds.): *Els gèneres etnopoètics. Competència i actuació*. Càller: Arxiu de Tradicions de l'Alguer, p. 139-158.
- SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep (1997): *La descolonización y el surgimiento del Tercer Mundo*. Barcelona: Hipòtesi.
- TOZY, Mohamed (2000): *Monarquía e Islam político em Marruecos*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- VELASCO DE CASTRO, Rocío (2017): *El Protectorado español en Marruecos en primera persona. Muhammad Ibn Azzuz Hakim*. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- WYRTZEN, Jonathan (2015): *Making Morocco. Colonial Intervention and the Politics of Identity*. Ithaca: Cornell University Press.
- ZEGHAL, Malika (2008): *Islamism in Morocco: Religion, Authoritarianism and Electoral Politics*. Princeton: Markus Wiener Publishers.